

Kazimierz Dullak

Ceremonie pogrzebowe w polskim ustawodawstwie synodalnym przełomu XX i XXI wieku

---

Colloquia Theologica Ottoniana nr 1, 79-101

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**CEREMONIE POGRZEBOWE
W POLSKIM USTAWODAWSTWIE SYNODALNYM
PRZEŁOMU XX I XXI WIEKU**

Ks. Kazimierz Dullak

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin–Koszalin

Śmierć człowieka zawsze budziła w społeczności ludzkiej poruszenie. Chrześcijańskie podejście do tego przełomowego wydarzenia w życiu poszczególnego człowieka budziło w pozostających potrzebę modlitwy, a jednocześnie zajęcie się pogrzebaniem szczątków ludzkich. Oba elementy połączone w jedno stanowią ceremoniał pogrzebowy.

Zasadniczo ludzie pragną religijnego pogrzebu, zauważa się jednak wzrost liczby ludzi umierających bez sakramentów – pojednania i namaszczenia chorych. Można też dostrzec przerost zewnętrznej formy pogrzebów przez firmy pogrzebowe¹.

Niniejsze opracowanie będzie próbą spojrzenia na niektóre zagadnienia związane z organizowanymi ceremoniami pogrzebowymi w zakresie powszechnego prawa kanonicznego i polskiego prawodawstwa synodalnego. Nadto chodzi o ukazanie przebiegu ceremonii pogrzebowych według pierwszej, najbardziej uroczystej, formy pogrzebu oraz ukazanie różnic w zapisach prawnych, zamieszczonych w poszczególnych dokumentach polskiego prawodawstwa synodalnego. Tłem niniejszych rozważań będą unormowania i teksty liturgiczne zawarte w odnowionych obrzędach pogrzebu.

---

¹ *Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008. Dokumenty*, t. 1, Poznań 2008, nr 649.

1. Przygotowawcze ustalenia dotyczące liturgii pogrzebowej

Wszelkie czynności ceremonii pogrzebowych, w których uczestniczy wspólnota Kościoła, stanowią dla żyjących okazję do *głębokiego przeżycia pocieszającej prawdy chrześcijańskiej dotyczącej życia wiecznego*². Zatem jednym z głównych zadań duszpasterzy jest częste przypominanie o paschalnym wymiarze śmierci oraz o przeznaczeniu człowieka do wieczności³.

1.1. Zadania duszpasterzy

Mając na uwadze treść nadrzędnego dokumentu, jakim są *Obrzędy pogrzebu* względem unormowań synodalnych rozpatrywanych w niniejszym studium, zauważyć można, że prawodawca wymienił obowiązki duszpasterza w części zatytułowanej *Obowiązki i posługi wobec zmarłych*. Zatem można by było się spodziewać, że obowiązków duszpasterskich będzie znacznie więcej, tymczasem zostały one ujęte w dwóch zwięzłych punktach. Najpierw prawodawca przypomina, że obowiązkiem każdego kapłana sprawującego obrzęd pogrzebowy jest „umocnienie nadziei”⁴ tych, którzy biorą udział w ceremonii, oraz ożywienie wiary w zmartwychwstanie i życie wieczne w chwale na wzór Chrystusa. Jednak zadanie to każdy duszpasterz ma realizować w sposób jak najbardziej odpowiedni: *z wielką delikatnością niech potraktuje osobę każdego zmarłego i okoliczności jego śmierci oraz żalobę rodziny i potrzeby ich chrześcijańskiego życia*⁵. W dalszej części przytaczanego dokumentu na uwagę zasługuje podkreślenie, aby kapłani podczas dokonywania wszelkich formalności związanych z ceremoniami pogrzebowymi kierowali się taktem i delikatnością wobec rodziny zmarłego i pozostałych osób. Nie można też poróżniać pogrążonych w smutku⁶.

---

² I Synod Diecezji Łomżyńskiej. *Prawo partykularne Kościoła Łomżyńskiego*, Łomża 2005, s. 383.

³ *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych z 5.05.1978 r.*, w: *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1991, s. 23–29 (dalej: OP).

⁴ OP 17; Por. *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 383.

⁵ *Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej (2002–2005). Statuty i aneksy. Parafia u progu nowego tysiąclecia*, Opole 2005, s. 144; por. OP 18.

⁶ Przytoczona uwaga została zawarta niemal we wszystkich normach synodalnych będących następstwem normy ogólnej, która mówi, że moment ostatniego pożegnania jest chwilą, na

Jak podają prawodawcy poszczególnych Kościołów diecezjalnych, jednym z pierwszych zadań i obowiązków duszpasterzy parafii zmarłego jest dokonanie formalności związanych z pogrzebem. Miejszem właściwym do zrealizowania tegoż zadania jest kancelaria parafii, do której należał zmarły. W sytuacjach wyjątkowych można dopuścić również inne miejsca. Ważne jest jednak, jak odnotowuje synod warszawski, że wszelkie formalności dokonuje rodzina zmarłego⁷. Podczas załatwiania formalności pogrzebowych duszpasterze mają przejawiać szczególną delikatność i wrażliwość wobec rodziny zmarłego⁸ oraz wyrazić im szczerze współczucie. O taką szczególną delikatność apeluje się zwłaszcza podczas przyjmowania ofiar: *niedopuszczalne jest żądanie wysokich opłat na rzecz parafii lub uzależnienie obrzędów od wysokości złożonej ofiary*⁹. Zapis synodu białostockiego akcentuje proporcje wysokości opłat od sytuacji materialnej w rodzinie: „Nie może on żądać takich opłat, które mogłyby być powodem zgorznięcia”¹⁰.

Należy w tym miejscu również podkreślić, że *pogrzeb może być okazją nawiązania duszpasterskiego kontaktu z osobami religijnie obojętymi stojącymi z dala od Kościoła*¹¹. Dlatego też takie sytuacje duszpasterze mają traktować jako możliwy do wypełnienia obowiązek duszpasterski, okazję do ukazania prawd wiary katolickiej, aby tym samym przybliżyć tę grupę ludzi do Boga i Kościoła¹².

Do formalności dokonywanych w kancelarii należy sporządzenie wpisu do parafialnej księgi zmarłych, podstawą tego wpisu jest akt zgonu¹³. Akt zgonu

którą zbierają się zarówno wierzący, jak i osoby religijnie obojętne, a nawet i takie, które wiarę utraciły. Należy zatem takie chwile wykorzystać do nawiązania ewentualnego dialogu z tymi osobami.

⁷ Zapis synodu warszawskiego wyklucza możliwość powierzenia załatwiania wszelkich czynności kancelaryjnych zakładom pogrzebowym; *IV Synod Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 2003, s. 336 § 1.

⁸ Kwestii tej nie ujął jedynie synod zamojsko-lubaczowski, uznając tę normę jako powszechnie obowiązującą, a mającą swe uzasadnienie i źródło w: OP 17 oraz *Instrukcji liturgiczno-duszpasterskiej*, dz. cyt., nr 6.

⁹ *Synod Opolski*, dz. cyt., s. 145; por. *I Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej*, Warszawa 2000, s. 385; OP 6*-7*.

¹⁰ *I Synod Archidiecezji Białostockiej*, Białystok 2000, s. 582.

¹¹ *Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001–2004*, Rzeszów 2004, s. 359 § 2; por. OP 18.

¹² *III Synod Gdański. Misja Ewangelizacyjna Kościoła Gdańskiego na początku Nowego Tysiąclecia*, t. 1, Gdańsk 2001, s. 769.

¹³ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 583; *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 360 § 3.

otrzymuje rodzina zmarłego, jest on wystawiony przez miejscowy urząd stanu cywilnego. Aby organ państwowy mógł wydać akt zgonu, musi wpieryw zapoznać się z kartą zgonu wystawioną przez lekarza. Cała procedura odbywa się zgodnie z obowiązującymi przepisami państwowymi¹⁴. Należy tu podkreślić, że niedopuszczalne jest sporządzenie kościelnego aktu zgonu „na podstawie orzeczenia sądowego o uznaniu kogoś za zmarłego”¹⁵.

Do pozostałych czynności, które powinien podjąć miejscowy duszpasterz, należy wystawienie opinii o zmarłym. Jest to czynność szczególnie istotna, jeśli zmarły ma zostać pochowany poza parafią, na terenie której mieszkał. Potrzebne jest wówczas pozwolenie własnego proboszcza lub innego duszpasterza w jego zastępstwie i wspomniane świadectwo kwalifikacyjne. Dokument ten (opinia) w dużej mierze będzie decydował o formie ceremonii. Nadmienia o tym prawodawca pelpliński i opolski¹⁶. Natomiast unormowanie synodu rzeszowskiego stawia wymóg *powiadomienia proboszcza stałego miejsca zamieszkania zmarłej osoby*¹⁷.

Kolejnym elementem procedury dokonywanym w kancelarii parafialnej, traktowanym jako obowiązek duszpasterski, jest ustalenie formy pogrzebu. Forma ta może być różna i zależy od życia zmarłego (jego stosunku do Boga i Kościoła) oraz od miejscowych warunków, tradycji i norm ogólnych przewidzianych przez prawo zgodnie z *Obrzędami pogrzebu*. Każdy przynależący do wspólnoty Kościoła ma prawo do chrześcijańskiego pogrzebu, którego centrum stanowi Eucharystia. Pogrzeb jest bowiem znakiem przynależności zmarłego do Kościoła, a także stanowi dowód troski Kościoła o zbawienie zmarłego, chyba że swoim życiem temu zaprzeczał¹⁸. Kościół nie rozstrzyga o losie osoby zmarłej, a sam pogrzeb ma zawsze charakter modlitwy wstawienniczej za zmarłego¹⁹.

---

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 3.08.1961 r. w sprawie stwierdzenia zgonu i jego przyczyny, DzU 1961, nr 39, poz. 202.

¹⁵ E. Przekop, *Pogrzeb kościelny*, KKWD 10–12 (1996), s. 71; por. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 7.12.2001 r. w sprawie karty zgonu oraz sposobu jej wypełniania, DzU 2001 nr 153, poz. 1782.

¹⁶ *Statuty I Synodu Diecezji Pelplińskiej*, Pelplin 2000, s. 260; *Synod Opolski*, dz. cyt., s. 146.

¹⁷ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 360 § 3.

¹⁸ *Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008. Statuty*, t. 2, Poznań 2008, s. 612; por. kan. 1176 KPK.

¹⁹ *Synod Poznański*, t. 1, dz. cyt., s. 653.

Statuty synodu warszawskiego, pelplińskiego i łomżyńskiego przypominają, że jeżeli zachodzą słuszne racje duszpasterskie, proboszcz parafii zmarłego może dokonać właściwych ograniczeń w ceremoniach lub zmian porządku²⁰. Jest to uwaga o tyle istotna, że sama odmowa jest ostatecznością, a zatem duszpasterz jest zobowiązany podjąć wszelkie możliwe środki, aby zmarły został należycie pochowany. Niemal wszyscy ustawodawcy synodalni bazują na kan. 1184 KPK, gdzie zawarta jest dyspozycja umożliwiająca odmowę pogrzebu²¹, która związana jest z pozbawieniem Mszy św.²², przy czym należy pamiętać, iż *zmarły stanął już na sądzie Bożym, a modlitwa za żywych i umarłych może być źródłem pociechy dla żyjących, a nawet początkiem nawrócenia*²³.

W tym miejscu należy podkreślić, że Kościół rezerwuje sobie jednak prawo odmowy Eucharystii wobec niektórych zmarłych, o czym jest mowa w kan. 1184 KPK. Pozbawienie zmarłego pogrzebu katolickiego związane z odmową odprawienia Eucharystii nie oznacza jednak, że za tego zmarłego nie wolno odprawiać Mszy św. w ogóle²⁴.

Przytoczony wyżej kanon wymienia wyraźnie trzy grupy osób, którym należy odmówić pogrzebu: notoryczni apostaci, heretycy i schizmatycy, nadto ci jeszcze, którzy za życia wyrazili wolę spalenia swoich ciał po śmierci z przyczyn przeciwnych wierze chrześcijańskiej, oraz jawni grzesznicy, których pogrzeb spowodowałby publiczne zgorszenie²⁵. Prawodawca powszechny w ten sposób normuje, że należy pozbawić pogrzebu kościelnego tych, którzy przed śmiercią w oczach wiernych stanowili zgorszenie – mówiąc innymi słowy, chodzi o jawnych grzeszników²⁶.

---

²⁰ *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 333; *Synod Pelpliński*, dz. cyt., s. 261 § 3; *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 383.

²¹ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 580; *Synod Warszawsko-Praski*, dz. cyt., s. 387; *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 179; *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 362.

²² Kan. 1185 KPK.

²³ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 762; por. *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 179; *I Synod Diecezji Sosnowieckiej*, Sosnowiec 2005, s. 272.

²⁴ *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 621; por. kan. 1185 KPK.

²⁵ Por. *Synod Opolski*, dz. cyt., s. 148.

²⁶ W archidiecezji poznańskiej za „jawnych grzeszników” należy uważać m.in. osoby żyjące w związkach niesakramentalnych. Jednak chcąc odmówić pogrzebu tym osobom, muszą wystąpić inne dodatkowe okoliczności, takie jak: stałe niepraktykowanie mimo takich możliwości, nieprzyjmowanie kołеды, nieposyłanie dzieci na lekcje religii, w: *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 619.

Statuty synodu poznańskiego poświęcają najwięcej miejsca przybliżeniu diecezjanom rozumienia treści normy kodeksowej. W pierwszym przypadku chodzi o katolików, którzy przeszli do innego wyznania lub sekty. *Jednakże notoryczny brak przystępowania do sakramentów Kościoła (spowiedź, Eucharystia) nie jest jeszcze wystarczającym dowodem apostazji*²⁷. Wobec tego, duszpasterz powinien przy nadarzającej się okazji upewnić się, czy osoba zachowująca się w ten sposób rzeczywiście odeszła od katolickiej wiary i Kościoła. Bez takiego upewnienia się nie można odmówić pogrzebu, można zaś, dla okazania dezaprobaty Kościoła wobec osób, które w sposób stały nie uczestniczyły w życiu sakramentalnym, ograniczyć okazałość celebracji pogrzebowej²⁸.

Zgodnie z treścią omawianego kanonu samobójcę, który przed zamachem na własne życie był powodem publicznego zgorszenia, należy traktować jako jawnogrzesznika. W takiej sytuacji należy albo odmówić pogrzebu katolickiego, albo przynajmniej ograniczyć uroczyste sprawowanie ceremonii pogrzebowej. Motywem nie jest sam fakt samobójstwa, ale jego życie, które było przeciwne duchowi chrześcijańskiemu i takim pozostawało aż do śmierci²⁹.

Zgodnie z normą prawa powszechnego zawartą w kan. 1184 § 1, nr 2, chrześcijańskiego pogrzebu należy pozbawić tych, którzy kremację ciała wybrali z powodów przeciwnych wierze chrześcijańskiej. O tej normie przypomina swoim adresatom synod rzeszowski, sosnowiecki, pelpliński i białostocki, warszawsko-praski oraz poznański³⁰. Synod gdański zaś podkreśla konieczność tłumaczenia wiernym pierwszeństwa grzebania ciała nad pochówkiem zwłok poddanych kremacji. Jednocześnie zwraca uwagę na rozsądne podejście duszpasterzy do skremowanego ciała, tak by nie gorszyć wiernych³¹.

Ustawodawca łomżyński i zamojsko-lubaczowski, wskazując na osoby, którym należy odmówić posługi pogrzebowej, wymienia ludzi, którzy byli wrogami Kościoła i cechowali się niewiarą³², innymi słowy, chodzi o tych zmarłych, którzy przed śmiercią nie żyli w jedności z Bogiem i Kościołem i nie dali

---

²⁷ *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 617.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 618.

³⁰ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 362 nr 2; *Synod Sosnowiecki*, dz. cyt., s. 276; *Synod Pelpliński*, dz. cyt., s. 261 § 1b; *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 580; *Synod Warszawsko-Praski*, dz. cyt., s. 387; *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 614 § 1; por. kan. 1176 § 3 KPK.

³¹ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 767; por. *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 181.

³² *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 383.

*żadnych oznak pokuty*³³. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że aplikowana każdorazowo przez duszpasterzy decyzja musi być przemyślana i wyważona, a także oparta na opinii o zmarłym³⁴.

Różnorodność form liturgii pogrzebowej pozwala duszpasterzom na właściwy dobór ceremonii, adekwatny do sytuacji zmarłego za jego ziemskiego życia. Jednocześnie należy pamiętać, że zarówno sakramenty, jak i sakramentalia nie są prywatną własnością wiernych, lecz należą do Kościoła i z tego względu nie mogą być zależne od poszczególnych osób³⁵.

Rytuał pogrzebowy w swojej treści zawiera trzy formy pogrzebu dorosłych, ponadto sam duszpasterz ma możliwość doboru tekstów dla poszczególnych sytuacji: 1. forma obejmuje trzy stacje: w domu zmarłego, w kościele i na cmentarzu, stacje te są połączone ze sobą dwiema procesjami; 2. forma obejmuje dwie stacje: w kaplicy cmentarnej i przy grobie, tu mamy jedną procesję łączącą; 3. forma z jedną stacją z wyżej wymienionych.

Szczególnego taktu i delikatności wobec rodziny zmarłego wymaga się od duszpasterza, któremu przypadnie przyjęcie zgłoszenia o śmierci dziecka. W tym miejscu należy również poruszyć zagadnienia związane z pochówkiem katechumenów i dzieci zmarłych przed przyjęciem chrztu³⁶. Prawodawca gnieźnieński, odwołując się do możliwości adaptacji³⁷, jakie wprowadziła Konferencja Episkopatu Polski, przypomina, że zgodny z wszelkimi normami jest pogrzeb dziecka, które zmarło przed chrztem³⁸. Nie należy prośby o taki pogrzeb odrzucać nie tylko z racji odczuć rodziców, ale z racji głoszonej przez Kościół sakralnej wartości ludzkiego życia. Podobnie swoje stanowisko uzasadnili prawodawcy: gdański i białostocki³⁹. Biskup białostocki wyraźnie zaznacza, że zezwala na pogrzeb dzieci, które zmarły przed przyjęciem chrztu, pod tym jednak warunkiem, że rodzice chcieli to dziecko ochrzcić⁴⁰. Pojawia się jeszcze zachęta skierowana do duszpasterzy, by proponując rodzicom takiego

³³ *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001*, Zamość 2001, s. 53.

³⁴ *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska*, dz. cyt., nr 8*–9*.

³⁵ Por. Z. Janczewski, *Ewolucja przepisów dotyczących pogrzebu kościelnego od kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r.*, PK 1–2 (2000), s. 123–140.

³⁶ Por. kan. 1183 § 1–2 KPK.

³⁷ OP 22e.

³⁸ *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 181.

³⁹ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 765; *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 578.

⁴⁰ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 578.

dziecka jedną stację pogrzebową, wybierali stację nad grobem⁴¹. Przy okazji pogrzebu dziecka nieochrzczonego należy zwrócić uwagę również na to, by w umysłach wiernych nie zacierała się nauka o konieczności chrztu, dlatego należy ją przypominać szczególnie w katechezie⁴².

Dla ustawodawców synodalnych pozostaje sprawą otwartą nieporuszona dotąd kwestia pochówku dziecka nienarodzonego. Pojawiają się sytuacje, w których matka po porodzie dziecka martwego, nie znając swoich praw, pozostawia je w szpitalu. Skoro rodzice lub krewni mają prawo do pochówku dziecka, które urodziło się martwe, to jednocześnie zgłaszając się do własnego duszpasterza, na mocy kan. 1183 § 2 KPK, mogą oczekiwać czynnego zaangażowania się kapłana w ceremonie pogrzebowe⁴³.

Należy dodać, że ustawa synodu poznańskiego przytacza za Kodeksem zapis: „Ordynariusz miejsca może pozwolić na katolicki pogrzeb zmarłych członków innego wyznania lub wspólnoty kościelnej niekatolickiej, jeśli nie ma ich własnego szafarza; chyba że się ustali, iż mieli przeciwną wolę”⁴⁴.

1.2. Obowiązki rodziny zmarłego

Jak podaje obowiązujący rytuał pogrzebowy, wśród osób, które w sposób szczególny odpowiedzialne są za zmarłego, są członkowie rodziny. „Wszystkim, którzy należą do ludu Bożego, został powierzony przy obrzędach pogrzebowych jakiś obowiązek względnie posługa wobec zmarłego. Niech o tym pamiętają: rodzice, krewni, ludzie zajmujący się pogrzebem, społeczność chrześcijańska, w końcu kapłan, który jako nauczyciel wiary i zwiastun pociechy przewodniczy obrzędowi liturgicznemu i sprawuje Ofiarę Eucharystyczną”⁴⁵. Generalnie przytoczony tekst nie reguluje wprost obowiązków należących do rodziny zmarłego.

Na mocy uprawnień konferencji biskupów w zakresie adaptacji nieco dokładniej kwestię tę reguluje *List biskupów o wprowadzeniu nowych obrzędów*

---

⁴¹ *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 181; *Synod Gdański*, dz. cyt., st. 765; por. OP, s. 299–301.

⁴² OP 22e.

⁴³ M. Stokłosa, *Czy można urządzać pogrzeb dziecka nienarodzonego?*, „Homo Dei” 1 (2009), s. 118–124.

⁴⁴ *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 613; por. kan. 1183 § 3 KPK.

⁴⁵ OP 16.

pogrzebu⁴⁶. Czytamy w nim: *Ilekoć członek społeczności parafialnej umiera, wskazane jest, by przez udział w pogrzebie pożegnali go nie tylko krewni, znajomi, sąsiedzi, ale możliwie liczni parafianie jako przedstawiciele parafialnej rodziny, do której zmarły należał*⁴⁷. Ponadto Konferencja Episkopatu Polski zachęca, by udział wiernych w liturgii pogrzebowej był żywy i czynny. Uczestnicy liturgii mają śledzić odmawiane w ich imieniu modlitwy zanoszone do Boga przez celebransę, włączać się we wspólny śpiew i wsłuchiwać się w skucpieniu w lekturę fragmentów Pisma Świętego⁴⁸.

Spośród analizowanych dokumentów synodalnych jedynie synod warszawski ustala, że tylko rodzina jest zobowiązana i uprawniona do podjęcia wyżej wymienionych działań⁴⁹. Zanim jednak nastąpi udział w ceremonii pogrzebowej, musi najpierw nastąpić zgłoszenie przez rodzinę faktu śmierci. Powinno ono nastąpić krótko przed ceremoniami, jednak na tyle wcześnie, by można było dokonać koniecznych czynności przedpogrzebowych.

Powszechne prawo kościelne nie mówi o czasie grzebania zmarłych, kwestie te reguluje prawo cywilne: zmarłego nie można chować wcześniej niż przed upływem doby od zgonu w celu wykluczenia ewentualnych wątpliwości co do zaistnienia śmierci. Po upływie 72 godzin od zgonu ciało zmarłego należy pochować. Jeśliby zaistniały okoliczności co do odroczenia ceremonii pogrzebowych, zwłoki trzeba umieścić w domu przedpogrzebowym lub w kaplicy⁵⁰.

Jak zostało wspomniane, wszelkie formalności związane z pogrzebem załatwia najbliższa rodzina zmarłego, która na mocy pokrewieństwa jest do tego upoważniona. Dokonuje się to poprzez przedstawienie proboszczowi miejsca stałego zamieszkania zmarłego, aktu zgonu, który otrzymuje z USC rodzina zmarłego.

Jak podaje teść uchwał synodu gdańskiego: *Duszpasterstwo Kościoła towarzyszy człowiekowi nie tylko w toku jego ziemskiej pielgrzymki, ale i na końcu jego drogi [...]*⁵¹. To towarzyszenie ma swój szczególny wymiar w Eucharystii, która stanowi centrum każdej celebracji pogrzebowej. W niej to zgroma-

---

⁴⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *List biskupów o wprowadzeniu nowych obrzędów pogrzebu*, KKWD 11–12 (1978), s. 333–338.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 335.

⁴⁹ *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 336 § 1.

⁵⁰ Por. E. Przekop, *Pogrzeb kościelny*, dz. cyt., s. 69.

⁵¹ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 761.

dzony lud wyraża *swoją skuteczną jedność ze zmarłym*⁵². Aby jednak można było tą pełnię celebracji wypełnić, należy podjąć przygotowania zarówno ze strony duszpasterza, jak i samych uczestników ceremonii, zwłaszcza rodziny zmarłego⁵³.

Dokonując ogólnej analizy dokumentacji synodalnej pod kątem omawianego zagadnienia, trzeba podkreślić, że nie wszyscy ustawodawcy poświęcają jednakową uwagę przygotowaniu do Eucharystii. Wspomniany już synod gdański, jak również łomżyński pouczają duszpasterzy, aby zachęcali uczestniczących do przyjmowania Komunii św. w intencji zmarłego⁵⁴. Jednak, aby mogli do niej przystąpić, należy wiernym umożliwić skorzystanie z sakramentu pokuty i pojednania. Spowiedź ma być możliwa dla osób chętnych najlepiej przed rozpoczęciem liturgii pogrzebowej. Czas przed Eucharystią uznano za najlepszy, gdyż umożliwia wiernym pełne uczestnictwo w liturgii. Co nie wyklucza, w sytuacjach wyjątkowych, sprawowania spowiedzi św. podczas Mszy św.⁵⁵

W sposób tak jasny kwestii spowiedzi jako elementu przygotowującego wiernych do Mszy św. za zmarłego żaden z synodów nie ujął. Problem ten został w większości przypadków streszczony w określeniu odnoszącym się do duszpasterzy, aby zachęcali wiernych do pełnego udziału w Ofierze Eucharystycznej. Niemniej jednak trzeba podkreślić, że pełne uczestnictwo może się dokonać poprzez wcześniejsze przygotowanie sakramentalne, tj. spowiedź⁵⁶. Natomiast ustawodawca synodu łomżyńskiego zachęca duszpasterzy do odpowiedniego przygotowania wiernych, aby w sposób czynny i pełny brali udział w ceremonii ofiarowanej za zmarłego, gdyż ma stać się ona *źródłem prawdziwie głębokiego przeżycia religijnego*⁵⁷.

---

⁵² KKK 1689.

⁵³ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia de Eucharistia* z 17.04.2003 r., Kraków 2003, s. 51–54; Benedykt XVI, *Sacramentum Caritatis* z 22.02.2007 r., Kraków 2007, s. 40–45.

⁵⁴ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 764; *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 385.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Por. *I Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000*, Przemyśl 2000, s. 398 § 4; *Synod Warszawsko-Praski*, dz. cyt., s. 379; *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 359; *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 336 § 2.

⁵⁷ *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 384.

2. Wstępne obrzędy pogrzebowe

Myśląc o obrzędach wstępnych pogrzebu, należy przez nie rozumieć wszystkie praktyki religijne wiernych sprawowane przy zmarłym oraz celebrycje sprawowane przez kapłana, tj. nabożeństwo słowa Bożego oraz stację pierwszą ceremonii pogrzebowej, czyli stację w domu zmarłego.

2.1. Wigilia pogrzebowa

Nie każda modlitwa odmawiana nad ciałem zmarłego przed pochówkiem jest tożsama z wigilią żałobną. Niemniej jednak synod poznański zachęca do podtrzymywania zwyczaju wspólnej modlitwy rodziny i przyjaciół w domu oraz w kaplicy cmentarnej przed liturgią pogrzebową⁵⁸.

Przez wigilię rozumieć należy nabożeństwo słowa Bożego sprawowane przy trumnie. Pozostałe modlitwy są chwalebnyim znakiem czci wiernych wobec zmarłego. Do takich też modlitw i praktyk zachęca prawodawca powszechny we *Wprowadzeniu teologiczno-pastoralnym: odprawiając obrzędy pogrzebowe swoich braci, niech chrześcijanie starają się dać wyraz nadziei życia wiecznego, niech jednak nie lekceważą sposobu myślenia i postępowania ludzi swojej epoki i swojego kraju wobec zmarłych*⁵⁹.

W Kościele w Polsce nabożeństwo słowa Bożego należy do praktyk wstępnych. Wśród analizowanych dokumentów tylko ustawodawcy diecezji rzeszowskiej i gdańskiej wspominają o możliwości sprawowania wigilii pogrzebowej⁶⁰. Te same synody, jak również prawodawcy przemyski i poznański zachęcają również swoich wiernych, zwłaszcza rodzinę i bliskich zmarłego, do podtrzymywania tradycji związanych z modlitwą przy trumnie⁶¹.

Zgodnie z myślą soborową każdy biorący udział w liturgii powinien wykonywać to, co do niego należy na mocy przewidzianych przepisów⁶². W odniesieniu do omawianych obrzędów za osoby właściwe uznaje się kapłanów,

---

⁵⁸ *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 624.

⁵⁹ OP 2.

⁶⁰ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 359 § 3; *Synod Gdański*, dz. cyt. s. 770.

⁶¹ *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 398 § 3; *Synod Poznański*, t. 1, dz. cyt., nr 656.

⁶² KL 28.

diakonów i wiernych świeckich⁶³. O ile wierni świeccy przewodniczą tym obrzędom, wyklucza się konieczność zgody proboszcza miejsca, gdyż reguluje to wspomniana norma, która jest nadrzędna. W podobny sposób o możliwości przewodniczenia liturgii przez osobę świecką mówi też synod rzeszowski oraz gdański⁶⁴. Jeśli celebracjom tym będzie przewodniczył kapłan lub diakon, powinien pamiętać o odpowiednim stroju liturgicznym. Przypomina o tym norma synodu gdańskiego, a dotyczy ona wyłącznie duchownych. Za właściwy strój liturgiczny przeznaczony do celebracji pogrzebowej uważa sutannę, komżę, stułę i kapę⁶⁵.

Wigilia żałobna w formie nabożeństwa słowa Bożego powinna być sprawowana przy trumnie ze zwłokami. W zależności od tego, gdzie jest ona wystawiona (dom zmarłego, dom przedpogrzebowy, kaplica), tam też będzie sprawowane nabożeństwo. Jeśliby natomiast trumna ze zwłokami była wystawiona w kościele, to celebrację wigilii pogrzebowej należy rozpocząć odpowiedniej wcześniej, by nie dublować tej części liturgii z liturgią Słowa ze Mszy św.⁶⁶

2.2. Stacja w domu zmarłego

Liturgia żałobna według formy pierwszej jest najbardziej rozbudowaną formą, złożoną z trzech stacji i dwóch procesji. Tym samym jest to forma najbardziej okazała.

Zgodnie z podstawami liturgicznymi, na mocy święceń i wynikających z nich uprawnień, wszelkie nabożeństwa pogrzebowe należą do celebracji sprawowanych przez biskupa i prezbitera. Jednak prawo tę możliwość daje również diakonom, którzy zostają ustanowieni dla posługi, a w niektórych przypadkach także osobom świeckim. Jednak ustawodawca zastrzegł tę ewentualność konferencjom episkopatu, które tylko i wyłącznie w porozumieniu ze Stolicą Apostolską⁶⁷ mogą ustanowić osoby świeckie jako właściwe do przewodniczenia

---

⁶³ OP 19.

⁶⁴ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 359 § 3; *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 770.

⁶⁵ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 771.

⁶⁶ OP 217–237.

⁶⁷ OP 19.

stacji pierwszej rozbudowanej formy pogrzebu. Wówczas te osoby również będą mogły sprawować obrzędy religijne na cmentarzu⁶⁸.

Omawiana stacja w domu zmarłego przewiduje pozdrowienie celebransa, wyrażenie słów pociechy wobec rodziny i innych zebranych przy trumnie, psalm responsoryjny, modlitwę za zmarłego i pogrążonych w żałobie oraz procesję do kościoła. Należy zauważyć, że określenie miejsca wspomnianej liturgii należy interpretować w sposób rozszerzający, bowiem zgodnie z rytym, kapłan udaje się *do domu, w którym spoczywa ciało zmarłego*⁶⁹. Zapis ten pozwala zrozumieć, że ciało zmarłej osoby nie musi spoczywać w domu, który ta osoba zamieszkiwała. Niemniej jednak miejsce to powinno być odpowiednio przygotowane: należy umieścić krzyż, a także, jeśli jest to zgodne z miejscową tradycją – feretrony⁷⁰. Po przybyciu kapłan ubiera się w albę lub komżę i stułę. Może też na siebie nałożyć kapę⁷¹. Żaden z ustawodawców synodalnych nie doprecyzowuje szczegółów określających czy to kolor szat liturgicznych, czy inne detale będące otwartymi kwestiami dla prawodawcy powszechnego. Obrzęd liturgii sprawowanej w ramach omawianej stacji zawiera się w rytuale pogrzebowym⁷². Po odmówieniu końcowej oracji ciało zmarłego przenosi się do kościoła.

Przeniesienie powinno odbyć się zgodnie z miejscową tradycją. Należy jednak pamiętać o zachowaniu podstawowych zasad, jakie podają normy ogólne. Procesji powinna przewodniczyć osoba duchowna lub świecka upoważniona przez proboszcza. Trzeba pamiętać, że procesja jest częścią celebracji, dlatego też powinna ona mieć charakter religijny. W związku z powyższym należałoby wykonywać odpowiednie śpiewy podane przez rytuał ewentualnie modlitwy za zmarłego lub zachować stosowne milczenie.

3. Eucharystia – centrum celebracji pogrzebowej

Ofiara Eucharystyczna sprawowana w dniu pogrzebu stanowi ważny element liturgii pogrzebowej. W czasie jej przeżywania wspólnota ochrzczonych

---

⁶⁸ OP 45.

⁶⁹ OP 45.

⁷⁰ OP 45.

⁷¹ OP 41.

⁷² OP 46–47.

wstawia się za zmarłym prosząc Boga, aby oczyścił zmarłego z grzechów i ich skutków oraz przyjął go do swego Królestwa⁷³. Każdemu bowiem zmarłemu, na mocy sakramentu chrztu, przysługuje prawo do pełnego pogrzebu chrześcijańskiego⁷⁴, a co za tym idzie, odprawienia Mszy św. po jego śmierci w dniu pogrzebu. Prawodawca powszechny zastrzega sobie również możliwość odmowy pogrzebu, co jest równoznaczne z nieodprawieniem Mszy św. za zmarłego⁷⁵. W takich sytuacjach wymagana jest od duszpasterza odpowiednia wiedza o zmarłym i roztropność pasterska.

Najczęściej w większych aglomeracjach obrzędy pogrzebowe nie są integralnie związane z Mszą św. Wielu uczestników pogrzebu bierze udział tylko w ceremonii pogrzebowej na cmentarzu, Msza św. jest zaś sprawowana w parafii zamieszkania zmarłego⁷⁶.

3.1. Przygotowanie do mszy św. pogrzebowej

W przygotowaniach chodzi o te czynności, które podejmuje duszpasterz, aby wyjaśnić ewentualne przeszkody, jakie mogłyby powstać⁷⁷. Zaniedbanie w tej materii lub też brak przezorności ze strony duszpasterza mogą stać się powodem niepotrzebnego zgorzienia. Stąd zachęta odpowiedzialnych za diecezje, aby pouczać wiernych szczególnie w przypadkach wątpliwych⁷⁸. Do takich przypadków synod gdański zalicza m.in. samobójstwa, śmierć na skutek alkoholizmu oraz dość ogólnie pojętą nagłą śmierć⁷⁹. Natomiast synod łomżyński przyjmuje jako zasadę, że pogrzebu katolickiego się nie odmawia. Chodzi o osoby, które za życia ziemskiego należały do grona praktykujących katolików⁸⁰, chyba że byli wyraźnymi wrogami Kościoła. Jako uzupełnienie noty

---

⁷³ KKK 1689.

⁷⁴ Kan. 1176 § 1; 1183 KPK.

⁷⁵ Kan. 1184–1185 KPK.

⁷⁶ *Synod Poznański*, t. 1, dz. cyt., s. 650.

⁷⁷ Sytuacje często kontrowersyjne pojawiają się w odniesieniu do pogrzebu samobójcy, czy osób które nie żyły życiem sakramentalnym.

⁷⁸ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 361 § 2; *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 401 § 1–2; *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 579.

⁷⁹ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 762.

⁸⁰ *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 615; por. *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska*, dz. cyt., nr 13.

prawodawca łomżyński, a za nim opolski, dodaje, że niekiedy liturgia pogrzebowa może zostać ograniczona, jednak bez określenia, kiedy to może mieć miejsce⁸¹.

Kwestią samobójców zajmuje się również synod rzeszowski. Najpierw wymaga się roztropnego osądu duszpasterzy, a także znajomości środowiska, w którym zmarły przebywał. Przyjmuje się jako zasadę wyjściową, że dopuszcza się pogrzeb samobójcy, zaznaczając przy tym, że osoba ta za życia charakteryzowała się przywiązaniem do Kościoła i wiary. Duszpasterz zaś podczas ceremonii ma wyjaśnić zgromadzonym podstawy takiego stanowiska⁸². Statuty poznańskie przybliżają bardzo konkretny przypadek: zgorzenie wywołane za życia przez samobójcę polegało na notorycznym nadużywaniu alkoholu. Wówczas *ani samobójstwo, będące efektem zaburzenia psychicznego, ani alkoholizm, który jest także chorobą, nie mogą być motywem odmowy pogrzebu katolickiego*⁸³. Jeśli sytuacja ta miała spotkać się z brakiem zrozumienia, celebrans powinien ograniczyć ceremonię, licząc się w tym wypadku z opinią wiernych. O ile zaś samobójca za życia uchodził za gorszyciela, czyli jawnego grzesznika, należałoby bezwzględnie odmówić pogrzebu. W podobny sposób ustosunkowali się do takich przypadków ustawodawcy: przemyski, warszawski, białostocki oraz warszawsko-praski⁸⁴.

Szczególną uwagę zwraca zapis ustawodawcy warszawskiego, który podaje, że odmowa pogrzebu ma charakter wychowawczy⁸⁵. Unormowanie gnieźnieńskie, zawarte w normach synodalnych, umożliwia duszpasterzom sprawowanie Eucharystii za osoby zmarłe, których pogrzeb mógłby się stać powodem zgorzenia wiernych⁸⁶. Takie rozwiązanie czerpie swe uzasadnienie z kan. 1184 i 1185, a jednocześnie wychodzi naprzeciw potrzebie rodziny zmarłego. W przypadkach uznawanych za wątpliwe zachęca do sprawowania Mszy św. z formularza do Miłosierdzia Bożego. Jednocześnie podkreśla, że nie należy podawać tej kwestii do informacji publicznej, by nie było z tego powodu zgorzenia.

⁸¹ *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 383; *Synod Opolski*, dz. cyt., s. 148.

⁸² *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 361 § 2–3.

⁸³ *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 618 § 2.

⁸⁴ Por. *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 401; *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 334; *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 579; *Synod Warszawsko-Praski*, dz. cyt. s. 383.

⁸⁵ *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 333.

⁸⁶ *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 179.

Za podstawowy warunek do przyznania pogrzebu niektórzy prawodawcy uznali wcześniejsze nawrócenie grzesznika lub też oznakę wyrażającą skruchę, żal, prośbę o wybaczenie. Szczegółowo tę kwestię przedstawił synod białostocki i poznański. W statutach podaje duszpasterzom wskazówki, jak interpretować konkretne oznaki wskazujące na nawrócenie. W razie wątpliwości bowiem należy zwrócić uwagę na okoliczności, przed zgonem, np. prośba o kapłana, ucałowanie krzyża czy też akt żalu. Te lub inne oznaki winna poświadczyć przynajmniej jedna wiarygodna osoba⁸⁷. Taką też sytuację należy wyjaśnić uczestnikom ceremonii, aby nie doszło do zgorszenia wiernych zgromadzonych na ceremonii pogrzebowej.

3.2. Sprawowanie Najświętszej Ofiary

Celem odnowionej przez Sobór Watykański II liturgii pogrzebowej jest bardziej precyzyjne i trafne dotarcie do wiernych, tak by jeszcze jaśniej wyrazić paschalny charakter chrześcijaństwa⁸⁸.

Jedną z praktyk modlitewnych Kościoła, związanych ze śmiercią człowieka, jest sprawowanie liturgii godzin w połączeniu z Eucharystią. Prawodawca powszechny podaje taką możliwość, jeśli tylko będą przemawiały za tym słuszne okoliczności⁸⁹.

Prawodawcy białostocki i łomżyński w swoich zapisach przypominają duszpasterzom i diecezjanom o praktyce łączenia Eucharystii z liturgią godzin. W diecezji łomżyńskiej prawo partykularne podkreśla konieczność kontynuowania tradycji, jaką jest sprawowanie jutrzni i niesporów za zmarłych. Następnie zachęca do łączenia wspomnianych części liturgii godzin z Mszą św. pogrzebową⁹⁰. Podobnie czyni ustawodawca białostocki, który również zachęca do podtrzymywania dotychczasowej praktyki, a jednocześnie nakłada obowiązek na duszpasterzy, by sami lub przy pomocy organistów uczyli wiernych śpiewu liturgii godzin z oficjum za zmarłych⁹¹. Jeszcze uchwały dwu innych

---

⁸⁷ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 580; *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 620.

⁸⁸ KL 81–82.

⁸⁹ OP 2, s. 302.

⁹⁰ *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 386.

⁹¹ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 587.

synodów: przemyskiego i rzeszowskiego⁹² zawierają zachętę do pielęgnowania tradycji związanych z obrzędami pogrzebowymi. Egzekwie jako wspomniane tradycje nie zostały wymienione wprost, ale można domniemywać, że o te właśnie praktyki chodzi w związku z ceremoniami pogrzebowymi.

W *Missale Romanum* z 2002 r. zawarte są cztery grupy formularzy mszalnych za zmarłych⁹³. Spośród tych grup celebrans winien wybrać ten formularz, który najbardziej odpowiada okoliczności pogrzebowej oraz zasadom ogólnym, np. części roku liturgicznego. Do danego formularza należy też dobrać odpowiednią prefację. Większość prawodawców synodalnych nie uwzględnia kwestii dotyczącej wyboru odpowiedniego formularza mszalnego. Taki stan rzeczy wynika zapewne z tego, że księgi liturgiczne doprecyzowują w sposób niemal wyczerpujący zasady, według których należy się kierować przy sprawowaniu Eucharystii za zmarłych. Ustawodawca gnieźnieński w swoich statutach synodalnych zamieścił jednak możliwość skorzystania z formularza o Miłosierdziu Bożym. Skorzystanie z wymienionego formularza przewiduje w sytuacjach, gdy odprawianie Mszy św. z formularza pogrzebowego mogłoby wywołać publiczne zgorszenie⁹⁴. W inny sposób ujął kwestię doboru formularza mszalnego ustawodawca białostocki. Odnosząc się do zasad ogólnych, podał okoliczności, w których można sprawować Msze św. żałobną. Dodaje przy tym, że rodzina zmarłego może sama wybrać inny formularz mszalny⁹⁵.

3.3. Tradycje związane z Mszą św. za zmarłych

Papież Grzegorz I wspomina o szczególnych korzyściach, jakie przyniosły zmarłym Msze św. sprawowane w trzecim, siódmym lub też trzydziestym dniu po śmierci, a zwłaszcza sprawowane przez trzydzieści dni⁹⁶.

Spośród analizowanych norm prawodawstwa synodalnego tylko jeden w swoich statutach odniósł się do tradycji związanej ze sprawowaniem Mszy św. w siódmy i trzydziesty dzień po śmierci. Ustawodawca synodalny w swojej normie odnotowuje, że należy ten zwyczaj podtrzymywać na terenie

⁹² *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 398 § 3; *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 358 § 2.

⁹³ I. *In exequiis*, s. 1192–1198; II. *In anniversario*, s. 1199–1203; III. *In variis commemorationibus*, s. 1204–1216; IV. *Orationes diversae pro defunctis*, s. 1217–1226.

⁹⁴ *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 179.

⁹⁵ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 584.

⁹⁶ J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, Warszawa 1956, s. 402–411.

całej archidiecezji. Dodaje przy tym, że celebrowana wówczas Eucharystia ma być sprawowana z formularza żałobnego⁹⁷. Dodaje jednocześnie, że nie można zbyt często sprawować Najświętszej Ofiary z formularzy żałobnych. Chodzi o dobro i pożytek wiernych, dla których Kościół hojnie zastawia stół słowa Bożego, a z tego bogactwa każdy uczestnik liturgii powinien czerpać jak najwięcej. Ponadto podczas każdej Mszy św. poleca się Bogu zmarłych, co przemawia za rozsądnym korzystaniem z formularzy żałobnych⁹⁸. Natomiast prawodawca przemyski konieczność ofiarowywania Mszy św. za zmarłych umiejscawia niemalże na początku części dotyczącej pogrzebu. Wskazuje tym samym na to, co jest zasadnicze w każdej celebracji pogrzebowej⁹⁹. Inni ustawodawcy synodalni zachęcają wiernych do pamięci o zmarłych i dawania temu wyraz poprzez zamawianie Mszy św. i przyjmowanie Komunii św.¹⁰⁰

O potrzebie sprawowania Mszy św. gregoriańskiej znajdujemy wskazanie w synodzie rzeszowskim i białostockim. Biskup rzeszowski skierował swoją uwagę głównie do duszpasterzy. Podkreśla, by przypominali o znaczeniu ofiarowania Mszy św. za zmarłych, w tym gregoriańskich, które posiadają szczególną moc sprawczą¹⁰¹. Prawodawca białostocki zaś w normach synodalnych poświęcił zapisowi dotyczącemu Mszy św. gregoriańskiej osobny statut. Troską o podtrzymywanie tej tradycji związanej ze sprawowaniem Mszy św. gregoriańskich obciążył duszpasterzy. Przybliżył też w tej normie adnotacje o pochodzeniu zwyczaju sprawowania trzydziestu Mszy św. w następujących po sobie dniach¹⁰².

---

⁹⁷ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 585.

⁹⁸ Tamże; OWMR 355.

⁹⁹ *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 398 § 4.

¹⁰⁰ *Synod Sosnowiecki*, dz. cyt., s. 277; *Synod Łomżyński*, dz. cyt., s. 386; *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 182; *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 764 i 768.

¹⁰¹ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 359 § 1.

¹⁰² *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 586; W tym statucie poleca się również trosce duszpasterzy podtrzymywanie modlitw wspominkowych.

4. Ostatni etap ceremonii pogrzebowej

Trzecim etapem w rozbudowanej formie ceremonii pogrzebowych jest stacja przy grobie, w którym zostanie złożona trumna z ciałem zmarłego lub urna z prochami skremowanego ciała.

4.1. Stacja przy grobie

Partykularni prawodawcy najpierw przypominają normę: „nie należy odmawiać posługi religijnej nad grobem, pamiętając, że zmarły stanął już na sądzie Bożym”¹⁰³. Mając na uwadze ten zapis, niektóre synody umożliwiają pochówek zmarłych, którym należałoby pogrzebu odmówić. Generalnie do grona osób, wobec których istnieją wątpliwości, prawodawcy często zaliczają zmarłych wskutek choroby alkoholowej¹⁰⁴ oraz zmarłych, którzy żyli w związkach niesakramentalnych¹⁰⁵.

Obrzędy liturgiczne zawarte w rytuale pogrzebowym przewidują podział na dwie grupy, które stanowią podmiot pochówku, tj. zmarłych dorosłych oraz zmarłe dzieci. Przebieg liturgii zasadniczo nie różni się w obu wymienionych przypadkach, ale prawodawca powszechny sugeruje inne teksty liturgiczne dla każdej z grup. Mają one bowiem odzwierciedlać sytuację życiową zmarłego – czy to dorosłego, czy dziecka, które już zostało ochrzczone, albo którego najbliżsi nie zdążyli przed śmiercią ochrzcić.

Teksty unormowań analizowanych synodów diecezjalnych nie wnoszą zmian w odniesieniu do obowiązującego prawa czy zatwierdzonych przez Konferencję Episkopatu Polski *Obrzędów pogrzebu*. W poszczególnych diecezjach nie ma wskazań dotyczących ceremonii przebiegu, natomiast w unormowaniach synodu przemyskiego i warszawskiego pojawia się przypomnienie skierowane do duszpasterzy, by zwrócili uwagę na pracowników cmentarzy posługujących podczas ceremonii. Chodzi o właściwe i godne zachowanie się podczas ceremonii¹⁰⁶. Dlatego wskazane jest – według arcybiskupa przemyskiego – zorganizowanie spotkań formacyjnych dla tej grupy osób (§ 2).

¹⁰³ M.in. *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 179.

¹⁰⁴ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 762; *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 179.

¹⁰⁵ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 361 § 1; *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 402 § 1; *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 580.

¹⁰⁶ *Synod Przemyski*, dz. cyt., s. 400 § 1; *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 331.

Ustawodawcy: gdański, gnieźnieński i białostocki w swoich zapisach odnoszą się do kwestii związanych z pogrzebem dzieci zmarłych przed chrztem. W archidiecezji gdańskiej i gnieźnieńskiej obowiązuje zalecenie, by w takich przypadkach wierni wybierali tylko stację przy grobie¹⁰⁷. Takie stanowisko zostało uzasadnione w zapisach synodu gnieźnieńskiego unormowaniami prawa powszechnego i nauczaniem Kościoła o wartości ludzkiego życia oraz zasadami zatwierdzonymi przez episkopat Polski¹⁰⁸. Arcybiskup białostocki przypomina o tym, że pochować można zmarłe nieochrzczone dziecko, jeśli rodzice tego dziecka mieli przed jego śmiercią wolę ochrzczenia¹⁰⁹.

Ważne dopowiedzenie zawarli ustawodawcy warszawski, opolski i poznański, zwracając uwagę na to, by prochów po zmarłym nie rozsypywać, taka bowiem praktyka jest sprzeczna z katolicką tradycją, duszpasterze zaś nie powinni uczestniczyć w takiej ceremonii¹¹⁰.

W kontekście przestrogi przed wygłaszaniem mów pochwalnych pod adresem zmarłego przez celebransą podczas sprawowania liturgii Słowa, synod gnieźnieński, sosnowiecki i warszawsko-praski zachęcają do podtrzymywania zwyczaju, by nad grobem słowo pożegnania wygłosili krewni lub bliscy znajomi zmarłego¹¹¹.

Dość oryginalną uwagę kieruje do swoich diecezjan prawodawca pelpliński. W jednej z regulacji pisze: *Odrzuca się wszelkie praktyki odsłuchiwania przy zmarłym modlitw czy nagłośnienia procesji pogrzebowej przy pomocy środków audio*¹¹². Skoro nie pojawiło się wyjaśnienie tekstu lub przyczyn pojawienia się tego zapisu, wobec wątpliwości należy mieć na uwadze normy nadrzędne regulujące kwestie wykonywania muzyki sakralnej.

---

¹⁰⁷ *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 765.

¹⁰⁸ *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 181.

¹⁰⁹ *Synod Białostocki*, dz. cyt., s. 578.

¹¹⁰ *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 335; *Synod Opolski*, dz. cyt., s. 148; *Synod Poznański*, t. 2, dz. cyt., s. 614 § 2.

¹¹¹ *Synod Gnieźnieński*, dz. cyt., s. 180; *Synod Sosnowiecki*, dz. cyt. s. 275; *Synod Warszawsko-Praski*, dz. cyt., s. 381.

¹¹² *Synod Pelpliński*, dz. cyt., s. 263.

4.2. Szafarz ceremonii

Obowiązujący w Kościele powszechnym kodeks wprost i wyczerpująco nie traktuje kwestii dotyczącej szafarza pochówku. Jediną normą regulującą jest kan. 1179, którego treść odnosi się do przypadków zaistniałych w instytucjach i stowarzyszeniach kleryckich. W innym miejscu, tj. w części teoretycznej *Obrzędów pogrzebu*, sprawa szafarza jest wyraźnie określona, ale odnosi się ona do całościowej posługi pogrzebowej. Mowa tu jest o kapłanie, diakonie i wiernych świeckich¹¹³.

Polskie prawo synodalne powtarza w swoich zapisach normę powszechną, że właściwym szafarzem ceremonii pogrzebowej jest przede wszystkim proboszcz zmarłego, a w dalszej kolejności wikariusz lub inny uprawniony kapłan. W omawianych normach synodalnych nie ma wzmianki dotyczącej diakona jako szafarza pochówku. Można natomiast odnaleźć zapisy dotyczące wiernych świeckich, którzy według norm prawodawstwa partykularnego mogą jedynie przewodniczyć pierwszej stacji¹¹⁴. Płynie wobec tego wniosek, że prawodawcy synodalni nie przewidują sytuacji, aby osoba świecka mogła przewodniczyć ceremonii pogrzebowej na cmentarzu¹¹⁵.

Niektóre synody jako szafarzy pogrzebowych wymieniają kapłanów niepracujących w parafii zamieszkania zmarłego. W takiej sytuacji ustawodawca rzeszowski podaje: *duchowni mający zamiar uczestniczyć w obrzędach pogrzebowych powinni uzgodnić swój udział z miejscowym proboszczem*¹¹⁶. Zapis ten w głównej mierze odnosi się do kapłanów. Należy jednak pamiętać, że norma ta odnosi się również do diakonów, którzy przez sakrament świeceń zostali włączeni do stanu duchownego.

Zapisy synodu warszawskiego wskazują na szersze uprawnienia proboszcza zmarłego. W świetle tego zapisu może on zawsze odprawić Msze św. i przewodniczyć wszystkim ceremoniom pogrzebowym na terenie parafii, na terenie której zostanie pochowany zmarły, po wcześniejszym uprzedzeniu proboszcza miejsca lub też rektora cmentarza¹¹⁷. Wspomniane „uprzedzenie” nie

¹¹³ *Wprowadzenie teologiczne*, dz. cyt., nr 17 i 19, w: OP, s. 17–18.

¹¹⁴ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 358 § 1; *Synod Gdański*, dz. cyt., s. 770.

¹¹⁵ OP 22b.

¹¹⁶ *Synod Rzeszowski*, dz. cyt., s. 358 § 3; Por. *Synod Sosnowiecki*, dz., cyt., s. 274.

¹¹⁷ *Synod Warszawski*, dz. cyt., s. 332.

jest formą wskazującą na potrzebę zapytania o możliwość celebracji, chodzi jedynie o porządkowe ustalenia.

Zakończenie

Dokonana analiza dokumentów synodalnych, dotycząca przebiegu ceremonii pogrzebowych, pozwoliła ukazać istniejące różnice i podobieństwa zachodzące pomiędzy polskimi prawodawcami synodalnymi przełomu XX i XXI wieku. Wykazane różnice dotyczą zagadnień związanych ze śmiercią człowieka, wskazują na potrzebę aktualizacji i bardziej starannego opracowania norm partykularnych w tym zakresie.

Różnorodność pojawiająca się w zapisach poszczególnych synodów pozwala przypuszczać, że ich podstawą są różnice kulturowe społeczności zamieszkujących tereny poszczególnych diecezji. Opracowanie wskazało też na niejednorodność zaleceń kierowanych do duszpasterzy, a także pośrednio do wszystkich wiernych.

Analiza wykazała jednocześnie, że zalecenia prawodawcy powszechnego, odnoszące się do sprawowania wigilii przy zmarłym, nie znalazły swego miejsca w większości zapisów polskich prawodawców kościelnych. Należy też podkreślić, że niektórzy prawodawcy synodalni w swoich zapisach nie zagłębili się w istotne kwestie, dotyczące między innymi formalności dokonywanych w kancelarii parafialnej w celu przyjęcia i ustalenia formy pogrzebu. Prawdopodobnie wynika to z założenia, że duszpasterze znają normy powszechne dotyczące omawianego zagadnienia.

W niniejszym opracowaniu poruszono również problem, jakim jest odmowa pogrzebu. Opierając się na powszechnej regulacji prawnej, widać zbieżność norm partykularnych z zapisami kodeksowymi. Nie pojawiły się szczególnie zaostżenia w omawianej kwestii w unormowaniach synodalnych, nie ma tu też specjalnego traktowania regionalnych przypadków jako specyficznych czy dla regionu charakterystycznych. W podobny sposób ustawodawcy synodalni podchodzą do kwestii szafarza pochówku, czyli trzeciej części ceremonii pogrzebowych w ujęciu pełnej formy pogrzebu.

Można mieć nadzieję, że zestawienie unormowań w interesującej nas kwestii przyczyni się do bardziej kreatywnego podejścia w kształtowaniu prawa

synodalnego w przyszłości, czyli w diecezjach, które odbywają synody lub mają je zaplanowane.

FUNERAL CEREMONIES IN THE POLISH SYNODAL LEGISLATION ON THE TURN OF 20TH CENTURY

Summary

The death of man always raised among people agitation. Christian approach to this breakthrough event in the life of each human being, gave rise to the need to remain in prayer, while addressing bury human remains. Both elements are combined in a ceremonial funeral. It is often, at least in the Polish reality, religious rite. In this rite Catholic Church has many forms. The selection of forms is the tradition of the region, from a religious commitment to the deceased for his age and other factors which are taken into account when determining the funeral order. The various Polish dioceses, synods by the turn of the twentieth and twenty-first century, moved to a greater or lesser extent, issues related to funeral ceremonies. Most space is devoted to comment on tasks such as pastors and families of the deceased. These issues are not recorded in the books of liturgical rite of the funeral, so meeting the practical needs of the synodal legislators. Get all the ceremonies which they pass, the determination of the celebrant and the other person liturgical sets out details of funeral ritual. A very important issue raised in the synodal rights, was to refuse the funeral. In what instances a decision should be made of the strong, though painful for the pastors, the total deprivation of a religious funeral the deceased person, in which case, you can take part in the form of reduced to only one station.

It is hoped that the statement of standards of interest to use in the matter, will contribute to a more creative approach to the development of synodal law in the future. It means, in the dioceses where the synods take place or have them scheduled.

Translated by Mirosława Landowska